

Інтеграція медіації у правову систему України: можливості для покращення вирішення сімейних суперечок

Світлана Бабич

завідувачка сектору КПД Сумського відділення

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, Суми, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0640-1473>, e-mail: svetlana-babych@ukr.net

Марина Васіна

судова експертка Сумського відділення

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, Суми, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2446-4115>, email: manyashavasina@gmail.com

Розглянуто впровадження психологічної медіації у вирішення сімейних правових конфліктів в Україні з урахуванням європейських практик. Проведено аналіз ефективності медіації у визначенні місця проживання дитини та її вплив на поліпшення міжособистісних відносин батьків задля психологічного благополуччя дитини.

Ключові слова: психологічна медіація; сімейні правові конфлікти; місце проживання дитини; європейські практики; медіаційний процес; правова система України.

Integration of Mediation into the Ukrainian Legal System: Opportunities for Improving the Family Disputes Resolution

Svetlana Babych, Marina Vasina

This paper examines the implementation of psychological mediation in resolving family legal conflicts in Ukraine, considering European practices. It analyzes the effectiveness of mediation in determining the child's role of residence and its impact on improving interpersonal relationships between parents for the psychological well-being of the child.

Keywords: psychological mediation; family legal conflicts; child's role of residence; European practices; mediation process; legal system of Ukraine.

В Україні питання визначення місця проживання дитини після розлучення батьків часто потребує судового розгляду. Щорічно в Україні реєструють приблизно 10—15 тисяч розлучень, частина з яких пов'язана з розподілом прав на проживання дитини. Згідно зі статистикою у 2022 році Державна судова адміністрація зафіксувала понад 12 тисяч позовів з питань, що стосуються визначення місця проживання дітей [1]. Це свідчить про високий рівень конфліктів між батьками та про необхідність вжити ефективних заходів для вирішення подібних спорів у судовій системі.

Процеси розлучення і супутні правові питання мають змогу суттєво негативно вплину-

ти на психічне здоров'я дітей. Дослідження, проведене у 2021 році вченими Норманом Зіллом і Робертом МакКеоном у США, виявило, що приблизно 25 % дітей, які пережили розлучення батьків, страждають на тривалі психологічні розлади (тривожність, депресія та проблеми із соціальною адаптацією), навіть через 30 років після розлучення [6]. Такі результати свідчать про необхідність розробки та впровадження ефективних методик для забезпечення адекватної правової та психологічної підтримки сімей, у яких є неповнолітні діти, що опинилися в умовах конфліктних відносин батьків.

Актуальність цієї проблеми також підкріплено позитивним досвідом країн Європи,

де систематичний підхід до психологічної підтримки дітей після розлучення демонструє позитивні результати. Наприклад, у Норвегії та Швеції, де активно послуговуються програмами медіації та психологічної підтримки, рівень тривожності й депресії в дітей, які пережили розлучення батьків, на 20 % нижчий порівняно з іншими європейськими країнами [3]. Запровадження подібних практик в Україні може суттєво покращити ситуацію, забезпечивши ефективно вирішення спорів між батьками щодо місця проживання дитини, що, у свою чергу, позитивно вплине на психічне благополуччя дітей і сприятиме їхній соціальній адаптації.

Важливого значення у вирішенні спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини набувають результати судової психологічної експертизи, мета якої — забезпечити комплексну й об'єктивну оцінку умов, які найкраще відповідають інтересам дитини. Експертизу фокусують на вивченні впливу сімейних конфліктів на психічний і емоційний розвиток дитини. Зокрема, досліджують динаміку стосунків між батьками до і після розлучення, емоційну прив'язаність дитини до кожного з батьків та інших членів родини.

Процедура призначення судової психологічної експертизи у справах щодо визначення місця проживання дитини має спільні ознаки як в Україні, так і в решті європейських країн. По-перше, в обох правових системах метою експертизи є задоволення інтересів дитини шляхом об'єктивної оцінки умов її життя. По-друге, процедуру призначення експертизи зазвичай розпочинають з подання клопотання до суду від одного або обох батьків. Суд оцінює документи й ухвалює рішення про необхідність проведення експертизи. В обох системах суд може призначити експертів після докладного розгляду суті справи та наявності відповідних доказів. По-третє, методики проведення такої експертизи в обох системах передбачають інтерв'ю з батьками й дитиною, спостереження за їхніми взаєминами, а також оцінку житлових умов та

інших аспектів життя дитини. По-четверте, висновки експерта має вагоме значення під час ухвалення рішення судом, що свідчить про важливість об'єктивного та всебічного підходу в обох юрисдикціях. Однак суттєва відмінність полягає в тому, що в європейських країнах обов'язковою є психологічна підтримка родин під час розлучення. Наприклад, у Німеччині, Австралії та Норвегії суд може зобов'язати сторони пройти медіацію або консультації з психологом для забезпечення благополуччя дитини під час розлучення, що сприятиме її адаптації до конфліктної ситуації. У Швеції (відповідно до Закону про сімейну медіацію, *Lag om medling i familjemål*) батьки зобов'язані брати участь у медіації, що допомагає послабити напруження в родині та покращити комунікацію між батьками: «Метою медіації є допомогти сторонам самостійно досягти угоди, яка є стійкою і відповідає потребам та інтересам дітей» [2]. В Україні на законодавчому рівні подібні механізми відсутні, і питання психологічної підтримки та медіації залишаються на рівні особистої ініціативи батьків.

Практика проведення судових експертиз у справах про визначення місця проживання малолітніх дітей фіксує випадки, коли батьки ініціюють спори, керуючись егоїстичними мотивами (збереження репутації, отримання соціально схвальної оцінки, задоволення фінансових інтересів, помста колишньому партнерові, невирішені проблеми з минулого, різні стилі виховання тощо) і ігноруючи інтереси дитини, її особисті потреби й емоційний стан. Практика експертів-психологів Сумського відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» свідчить, що розлучення батьків, за винятком незначних випадків, є психотравмою для дитини. Ступінь травмування може бути різним і залежить передусім від усвідомленого вибору батьками ефективних стратегій конструктивного завершення стосунків у підсистемі «подружжя» і продовження взаємин у підсистемі «батьківство». Такі психологічно складні ситуації, що супроводжуються

дестабілізацією емоційних взаємин між подружжям, можуть мати деструктивні психологічні наслідки для дитини: підвищену тривожність, відчуття самотності, замкнутості, депресії, почуття провини, неповноцінності, емоційну вразливість, беззахисність, перепади настрою, агресивність тощо.

У більшості експертних випадків виявляється, що дитина залучена до вирішення спірних питань між батьками, що спричиняє «конфлікт лояльності». Це виявляється у невротичній емоційній прив'язаності до батька або матері, з яким (якою) дитина залишилася проживати, і невротичному відчуженні від одного з батьків, який починає жити окремо. Вирішення особистих проблем через систему батьківсько-дитячих відносин є типовим для таких ситуацій.

З огляду на зазначене, вважаємо доцільним упровадження європейських моделей психологічної медіації для ефективного вирішення спірних питань між батьками щодо місця проживання дитини. Психологічна медіація є комплексним підходом, що охоплює кілька ключових етапів, які можуть суттєво поліпшити вирішення конфліктів і підтримати психологічне благополуччя дітей:

- 1) оцінка ситуації: медіатор починає з проведення оцінки сімейної ситуації, що містить інтерв'ю з усіма сторонами — батьками та дитиною. Це дасть змогу зрозуміти основні проблеми й потреби кожного з учасників;
- 2) індивідуальні консультації: кожен з батьків проходить індивідуальні консультації з медіатором або психологом, що допоможе визначити їхні особисті мотиви й емоційний стан. Це дасть змогу в кожному окремому випадку передбачити проблеми та виклики, які можуть вплинути на процес медіації;
- 3) сімейні сесії: після індивідуальних консультацій проводять спільні сесії, де обговорюють питання, які потребують рішення. Медіатор розробляє консультативний план для вирішен-

ня конфліктів і досягнення взаємоприйнятних рішень [4];

- 4) розроблення плану дій: на основі обговорень і домовленостей розробляють план дій, який ураховує інтереси дитини та потреби батьків. План містить конкретні кроки для забезпечення стабільного та підтримуючого середовища для дитини;
- 5) моніторинг і підтримка: після укладення угоди медіатор може продовжувати надавати підтримку та контролювати виконання домовленостей, щоб ситуація не погіршувалася [5].

Для покращення системи вирішення спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини в Україні доцільно адаптувати європейські практики, зокрема обов'язкову психологічну медіацію. Ключовими елементами цього процесу є розроблення та впровадження спеціальних програм для батьків, а також надання психологічної підтримки дітям, що є критично важливим для ефективного розв'язання конфліктних ситуацій. Співпраця з професійними асоціаціями й компетентними експертами-психологами у наданні змістовних рекомендацій щодо конструювання стратегій побудування взаємин між дітьми та батьками у сфері конфліктних розлучень дасть змогу встановити високі стандарти психологічної допомоги й забезпечити комплексний підхід до подолання деструктивних взаємин у родині. Це стане суттєвим кроком до поліпшення правової системи та забезпечення благополуччя дітей в Україні, сприятиме зменшенню конфліктів, формуванню здорової сімейної атмосфери й підтримці емоційного добробуту дітей у складних життєвих ситуаціях.

Перелік джерел посилання

1. Статистичний звіт про розлучення в Україні / Судова влада України. URL: <http://www.court.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Föräldrabalk (1949:381) (FB). 1949-06-10. SFS 1949:381 i lydelse enligt SFS 2024:81 /

- Lagen.nu. 2024-05-01. URL: <https://lagen.nu/1949:381> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Cao H., Fine M. A., Zhou N. The Divorce Process and Child Adaptation Trajectory Typology (DPCATT) Model: The Shaping Role of Predivorce and Postdivorce Interparental Conflict. *Clin Child Fam Psychol Rev*. 2022. Vol. 25. Is. 3. Pp. 500—528. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8805665/> (дата звернення: 12.09.2024).
 4. Boyd-Franklin N. Integrating Mediation into Family Therapy: Practical Strategies and Outcomes. *Journal of Family Therapy*. 2020. Vol. 3. P. 570.
 5. Budeva S. Mediation and social work. *Forum on studies of society : Conference Proceedings*. Chieti-Pescara, 2018. Pp. 39—48.
 6. Zill N., McKeown R. Long-Term Outcomes of Parental Divorce: A 30-Year Study. *Developmental Psychology*. 2021. Vol. 57. Is. 6. Pp. 943—957.